

TÖRÖK LÁSZLÓ

QUASI CURSORES

Immár 80 esztendeje, hogy Pécsen megjelent Huszti József *Janus Pannonius* című nagy jelentőségű monográfiája,¹ amely kimeríthetetlen kincsesbányaként (néhol a jegyzetek között elrejtve, mint például a 397–398. lapokon) még ma is örzi írója ezernyi olyan – részleteiben teljességgel ki nem fejtett – megállapítását, amelyekből kitűnik, hogy bár Huszti József számos életrajzi, illetve szövegkritikai rész-összefüggést felfedezett, de ezek aprólékos (tanulmány formájú) kidolgozását – talán terjedelmi okok miatt is – a Janus-életművet kutató majdani utódok számára hagyta örökül. Talán az égiek akaratára is megnyilvánult abban, hogy ugyanebben az évben, azaz 1931-ben, Ritoókné Szalay Ágnes személyében megszületett Janus Pannonius (fájdalmasan rövidre szabott) életének egy újabb jeles kutatója, aki csodálni valóan sokoldalú tudásával, fundamentális felfedezéseivel és írásai sokaságával *ad vitam meliorem perfectioremque vivificavit Ianum renescentem*. Nyomdokaikba bátortalanul lépő, méltatlan (*non sum dignus*) cursorként most a műveikből kiragadott (kisebb súlyú) problémafelvetésekkel köszöntöm az idén *annum octogesimum feliciter et sanitate impletam Agnetem de gente Szalay, Iani lampada optime tradentem et fideliter conservatricem*.

Huszti Józsefnek a Hunyadi Mátyás nevében Antonio Costanzinak írott janusi válaszvés² kapcsán tett egyik megállapítása: „Adatai annyira pontosak, hogy történetíróink ezt a részt [Jajca ostroma] gyakran forrás gyanánt idézik. Janus tájékozottságát az események egy részében való szereplésén kívül, kétségtelenül az a körülmény is elősegítette, hogy 1464. jan. 27-én a boszniai hadjáratról II. Piushoz Mátyás nevében írt beszámolót előzőleg valószínűleg ugyancsak ő szerkesztette”, számos (főként) tartalmi, illetve néhány nyelvi egyezésben érhető tetten.³ A Fraknói Vilmos által kiadott *Mátyás király levelei*⁴ (ennek egy kötetben közölt változatát 2008-ban Mayer Gyula újból megjelentette) 36. levelét olvasva ez (például) a következő részletekkel is igazolható:

¹ HUSZTI József, *Janus Pannonius*, Pécs, 1931.

² IANUS PANNONIUS, *Poemata quae uspiam reperiri potuerunt omnia*, Pars I, [ed. Samuel TELEKI, Alexander KOVÁCSNAI], Traiecti ad Rhenum, 1784 (a továbbiakban: Tel.), 304–312 (*Elegiae*, 1,8).

³ HUSZTI, *i. m.*, 223.

⁴ MÁTYÁS király *Levelei: Külügyi osztály*, szerk. FRAKNÓI Vilmos, Bp., 1893–1895.

Epistolae Mathiae, no. 36: „Verum antequam Boznam ingressus esset, dimiserat prefectum Servie, Alibeg nominatum, cum haud parva exercitus parte, e regione apud vada fluminis Zavi, ut nos ab eius transitu vel prohiberet interim vel averteret [...]. Multi ex hostibus gladio, multi ad flumen adacti obruentes invicem, et obruti a se se, naufragio ruinaque perierunt; dux ipse cum parva sociorum manu, in phaselis et lembis subvecti, salutem asservare...”⁵

Janus Pannonius, *Elegiae* (Tel.), I,8,13–14:
ecce protervus Halis, fiducia summa suorum,
Sirmia traiecto pervolat arva Savo.

Janus Pannonius, *Elegiae* (Tel.), I,8,29–32:
Magna cadit campo pars, maxima mergitur amni,
pars fert captiva tristia vincla manu.
Ipse per adversas evadit saucius undas,
mittitur ad proprios praeda recepta lares.

Az 1464 júliusában szintén II. Piushoz írt levél egyik mondatából a két írás szerzőjének azonossága ugyancsak egyértelmű:

Epistolae Mathiae, 41: „Hinc nos totis viribus recta eo pergimus, ubicunque magis proficere posse videbimur, *fidei simul et patriae* in omnem eventum pro nostra facultate *non defuturi*.”⁶

Janus Pannonius, *Elegiae* (Tel.), I,8,155:
Nos patriae tamen, et fidei, non deerimus unquam.

A Janus-életmű kritikai kiadásának első darabjaként 2006. augusztus 8-án napvilágot látott *Epigrammák*⁷ verseinek kronológiai, biográfiai titkait Ritoókné Szalay Ágnes rekonstruálta. A korszak meghatározó irodalmi és történelmi szereplőinek életét (is) alaposan feltérképezve addig ismeretlen korabeli dokumentumok felfedezésével a szöveggyomáiban (olykor érthetetlenül) egymás mellé kerülő Janus-epigrammák új (belső érvekkel is alátámasztott) keletkezési sorrendjét ő alkotta meg. Így például a Teleki-féle kiadás egyik rövid epigrammája (*Epigrammata*, II,15. – *Ianus Manuelli*)⁸ a 2006-os *Epigrammák*-kiadásban a kötet elejére került (*Epigramma* 9),⁹ mivel ez a vers – Ritoók-

⁵ MÁTYÁS király *Levelei – MATHIAE CORVINI Hungariae regis Epistolae exterae*, szerk. FRAKNÓI Vilmos, az új kiadást gond. MAYER Gyula, Bp., 2008, 131–136.

⁶ MÁTYÁS király *Levelei, i. m.*, 2008, 141; vö. MAYER Gyula, *Zur Textgeschichte der Elegien des Janus Pannonius = Matthias Corvinus und seine Zeit*, Hrsg. Christian GASTGEBER et al., Wien, 2011, 117, 35. j.

⁷ IANI PANNONII *Opera quae manserunt omnia*, Volumen I, *Epigrammata*, Fasciculus 1, *Textus*, edidit, praefatus est et apparatu critico instruxit Iulius MAYER, similia addidit Ladislaus TÖRÖK, Bp., 2006 (a továbbiakban: MAYER–TÖRÖK).

⁸ Tel. 652.

⁹ MAYER–TÖRÖK, 74 (*Epigramma* 9).

né Szalay Ágnes meggyőző érvelése szerint – Janusnak egy korai, Emanuele Guarinihez írt alkalmi költeménye, amely még 1448-ban keletkezett. Ennek az epigrammának az első sora: *Accipe, quaeso, tui munuscula parva Io(h)annis*, arra a hosszabb költeményre utal, amelyet Janus csekély ajándékként nyújtott át (dedikált) mestere fiának, Scienta akkori plébánosának (Guarino már 1439-ben elhatározta, hogy fiát egyházi pályára küldi): „Filius Manuelem, ut nosti, clericatus dicavi, ut ecclesiae ope virum praestantem ecclesiae aliam et educem.”¹⁰ A Janus-versek kritikai kiadásának újabb (még megjelenés előtt álló) kötete, az *Elégiák* – igaz, *dubium* minősítéssel – tartalmazza majd ezt a *kicsiny ajándékot* is. Ritoókné Szalay Ágnes „*Nympha super ripam Danubii*” című tanulmánykötetében, *Egy ismeretlen Janus-elégia?* címmel olvasható¹¹ (egy 1989-ben elhangzott előadásában mutatta be először) a *Preces gentis Stientae ad beatum Stephanum pontificem in celebratione natali sui Stientae* című költemény,¹² amelyet a szerző egyértelműen (és meggyőzően) Janusnak tulajdonít, akit ekkor még Joannes Pannonius néven ismert környezetében. Az „immár janusi elégia” (nagy számú) tibullusi reminiscenciájára több helyütt is hivatkozik (például: „A scientai vers tibullusi elemeit nagyon sokkal lehetne szaporítani”¹³), s ennek kapcsán megemlíthető, hogy ezekből néhány Joannes = Janus ismert (szintén korai datálású) elégiáiban is felbukkan:

Elegia Stientae (R. SZALAY, 51–52), 17–18:

Spargit odoratos flores tibi turba per aedem
uruntur tepidis et pia thura focis.

Horatius, *Carmina*, 3,18,14:

spargit agrestis tibi silva frondes

Janus Pannonius, *Elegiae* (Tel.), II,1,10:

atque Sabaea tuis tura dedisse focis

Tibullus, 1,8,70:

nec prodest sanctis tura dedisse focis

Tibullus, 2,2,3:

urantur pia tura focis, urantur odores,

¹⁰ *Epistolario* di GUARINO VERONESE, II, raccolto, ordinato, illustrato da Remigio SABBADINI, Venezia, 1915, 348 (no. 740).

¹¹ RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, „*Nympha super ripam Danubii*”: *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*, Bp., Balassi Kiadó, 2002 (Humanizmus és Reformáció, 28; a továbbiakban: R. SZALAY), 45–54.

¹² R. SZALAY, 51–52.

¹³ R. SZALAY, 49.

Ovidius, *Fasti*, 2,646:

sumptum de tepidis ipsa colona focis

Ovidius, *Fasti*, 2,384:

vinaque dat tepidis farraque salsa focis

Janus Pannonius, *Elegia XXXIII* (ÁBEL, 129–130),¹⁴ 22:

urentur sacris thura Sabaea focis

Elegia Stientaea (R. SZALAY, 51–52), 39:

Dumque fidem servas, pugil invictissime Christi

Elegia Stientaea (R. SZALAY, 51–52), 49:

Hinc etiam Manuel praestans probitate Guarinus

Janus Pannonius, *Epigramma* 202 (MAYER–TÖRÖK, 149), 8:

Vester hic in toto pugil invictissimus orbe

Janus Pannonius, *Elegiae* (Tel.), II,4,49:

Hic erat eloquio praestans undante Guarinus

Elegia Stientaea (R. SZALAY, 51–52), 66:

pelle Stientaeis et mala de domibus

Janus Pannonius, *Elegiae* (Tel.), II,3,30:

ipse Stientaeas donec adibo domos

A Janus-vers mintájául szolgáló *Ambarvalia* (Tibullus, 2,1) nyelvi elemei mellett feltűnik a cento-szerű verssorokban Ovidius *Fastijának* jó néhány kifejezése, illetve egyéb római ünnepeket (*Terminalia*, *Parilia*) is megidéző a tizenöt éves költő asszociatív képalakotása:

Elegia Stientaea (R. SZALAY, 51–52), 26:

et cantet laudes ore sonante tuas?

Ovidius, *Fasti*, 2,658:

et cantant laudes, Termine sancte, tuas;

¹⁴ *Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon – Analecta ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, ed. Eugenius ÁBEL, Bp., 1880 (a továbbiakban: ÁBEL).

Ovidius, *Fasti*, 4,737–738:

frondibus et fixis decorentur ovilia ramis,
et tegat ornatas longa corona fores

Pontanus, *De laudibus divinis*, 6,10,7–10:

Prodeat in Tyria spectandus veste sacerdos
et chorus ornatas prodeat ante fores,
velatique comas, albenti et tempora lino
*decantent laudes, maxime Christe, tuas.*¹⁵

Elegia Stientaea (R. SZALAY, 51–52), 75:

Haec precor eveniant: tu nostris annue votis;

Ovidius, *Fasti*, 4,775:

Quae precor, eveniant, et nos faciamus ad annum

Elegia Stientaea (R. SZALAY, 51–52), 61–62:

Templaque cum domibus aevo consumpta iacerent,
extiterit ni iam *provida cura* sui.

Ovidius, *Fasti*, 2,59–60:

Cetera ne simili caderent labefacta ruina
cavit sacrati *provida cura* ducis,

A zárósorok egyik fohászában (kérésében) Vergiliustól kölcsönöz Janus, bár itt a nyelvi minták feltárása mellett egy valószínűsíthető szövegromlás orvoslása jelenti a nagyobb kihívást.

Elegia Stientaea (R. SZALAY, 51–52), 73–74:

Corpore *ferratis* neu nos *contagio laedat*,
Sed da *securos ducere posse dies.*

Vergilius, *Eclogae*, 1,50:

nec mala vicini pecoris *contagia laedent.*

Horatius, *Epodi*, 16,61:

nulla nocent pecori *contagia*, nullius astri

Míg a vers korábbi, 71. sorának (*neve lupi noceant stabulis ursive leonesve*) kötőszó-többlete könnyen orvosolható (*neve lupi noceant stabulis ursive leones vagy neve lupi*

¹⁵ Joannes Jovianus PONTANUS, *Carmina*, ed. Johannes OESCHGER, Bari, 1948, 155.

noceant stabulis ursique leones), addig a (hibás) 73. sor a vergiliusi párhuzamot felhasználva szólhatna (helyesen) ilyen formában is: *Corpore feralis [a ferratis helyett] neu nos contagio laedet*, vagy ennél jóval merészebben: *Torpore ferali neu nos contagia laedent*. A Huszti József által *Statius modorában* írt szabályos *propemptikomnak* nevezett,¹⁶ *Ad Perinum* című Janus-elégia (ÁBEL, 129–130) egyik sorának (valószínűleg) hibás szöveg-helyét a *Scythia tecta* című rövid tanulmányomban¹⁷ látszólag meggyőző érvekkel korrigáltam (*Scyria tecta* formában).

Janus Pannonius, *Elegia XXXIII* (ÁBEL, 129–130), 13–16:

Cum ferus Aeacides notis seductus ab antris
intravit falso *Scyria* [*Scythia* helyett] *tecta* dolo,
non adeo abreptum doluit *Patroclum Achilles*,
cui fuerat summa iunctus amicitia.

A készülő kritikai kiadásban viszont tudós kollégám, Mayer Gyula Ábel Jenő konjek-túráját (*Patroclum Achilles*) felülbírálv a vatikáni kézirat (Vat. Lat. 2847) szövegválto-zatát fogadta el, s a 15. sor jelenleg (a majdani megjelenés előtt) így olvasható: *non adeo abreptum doluit Patroclus Achillem*. A következő propertiusi párhuzamok ismeretében *adhuc sub iudice lis est*, bár az eredeti szövegváltozat talán nem is igényelné az általam javasolt változtatást: *non adeo abreptum doluit Patroclon Achilles*.

Propertius, 1,15,9–10:

At *non sic* Ithaci digressu mota *Calypso*
desertis olim *fleverit* aequoribus:

Propertius, 2,8,29–30:

Ille etiam *abrepta* desertus coniuge *Achilles*
cessare in tectis pertulit arma sua.

Propertius, 2,8,33–34:

Viderat informem multa *Patroclon* harena
porrectum et sparsas caede iacere comes.

A *Hortus Musarum: Egy irodalmi társaság emlékei* című tanulmány kapcsán, *Versek a Radéczy-körből* címmel,¹⁸ rövid betekintést kaphatunk a 16. században Janus Panno-nius nyomdokaiba lépő, latinul verselő költők műveibe. Az Istvánffy Miklós által 1570. október 1-jén írt, *In tiliam mire pulchram, quae est Posenii in horto Radetii ac per eum*

¹⁶ HUSZTI, *i. m.*, 64.

¹⁷ TÖRÖK László, *Scythia tecta* = Csonka Ferenc 80. születése napjára, Bp., Balassi Kiadó, 1996, 22–23; *ua.* = T. L., *Janus-arcok*, Bp., 2008, 117–118.

¹⁸ R. SZALAY, 219–222 mellékleteként (224–241).

Apollini consecrata című elégia¹⁹ egyik sorát olvasva, egy korai Janus-elégia (*Ad Apollinem cum e pede laboraret*) jut rögtön az eszünkbe:

Nicolaus Istvánffy, *Carmina*, 49,21–28:

Ergo, decus caeli, soboles Latonia, Phoebe,
Seu modo piniferi culmina Taygeti,
Intonsum aurato seu lustras Maenalon arcu,
Sylvestresque iuvat sollicitare feras
Aut potius positoque arcu levibusque sagittis
Exerces sanctas Aonidum choreas
Seu Iovis accumbens mensis conviva supremi[s]
Aeternum potas nectar et ambrosiam.

Janus Pannonius, *Elegiae* (Tel.), II,1,3:

Parrhasium flexo, seu lustras Maenalon, arcu

Janus Pannonius, *Elegiae* (Tel.), I,11,5:

seu Iovis ad mensas resides conviva supernas

A kiadásra váró *Elegiarum liber* majdani 17. darabjaként szereplő elégia (*Elegiae*, II,1. – Teleki I, 358–360) harmadik sorában Mayer Gyula a *Parrhasium flexo terres seu Maenalon arcu* megoldást javasolja a Teleki-kiadásban szereplő szövegváltozat helyett. Mindkét variánsra találunk klasszikus mintát, de a claudianusi locus meggyőzőbbnek hat.

Claudianus, *Raptus Proserpinae*, 1,230:

Pallas et inflexo quae terret Maenala cornu

Vergilius, *Eclogae*, 10,55:

Interea mixtis lustrabo Maenala Nymphis

Vergilius, *Aeneis*, 5,500:

Tum validis flexos incurvant viribus arcus

Az *Egy ismeretlen elégia?* című tanulmányában Ritoókné Szalay Ágnes a fenti elégiával szoros összefüggésben tárgyalja a szintén ez idő tájt keletkezett *Marco Georgio et Antionolo Stientae rusticantibus* című Janus-elégiát (*Elegiae*, II,3. – Teleki I, 364–366). A falusi élet dicséretét (*Elegiae*, II,3,3: *An quid dulce magis est rure?* – vö. Pontanus, *De amore coniugali*, 2,3,15: *nil rure beatius ipso*) megfogalmazó sorok egyike feltűnő ha-

¹⁹ R. SZALAY, 228, 230; Nicolaus ISTVANFFY, *Carmina*, ed. Iosephus HOLUB, Ladislaus JUHÁSZ, Lipsiae, 1935, 39–40.

sonlóságot mutat egy Guarino által 1433-ban (Niccolò d'Este nevében) Giovanni Marra-sióhoz írott versrészlettel:

Janus Pannonius, *Elegiae* (Tel.), II,3,11–12:
*Vos iocus et ludus, vos blanda fronte voluptas,
Vos requies et pax, vos comitatur amor.*

Epistolae Guarini, no. 612,3–4:
*Vos pax dulcis alit placidusque per otia risus,
Vos iocus et ludus, vos comitatur amor.*²⁰

A Ferrarában (Guarino által) szobafogságra ítélt, grammatikát magoló Janus precíz memóriával és nyelvi eszközökkel elmélkedik arról, hogyan repülhetne Pegazus-szárnyakon vagy a Daedaluséhoz hasonló módon készített szárnyakkal a Stientában nyaraló iskolatársaihoz. Végül Mercuriushoz fordul, s tőle kéri kölcsön szárnyait (szárnyas saruját):

Janus Pannonius, *Elegiae* (Tel.), II,3,27–30:
*Atlantis facunde nepos, sate Pleiade pulchra,
aliger aligero qui pede carpis iter;
oro tuas nobis pennas concede parumper,
ipse Stientaeas donec abibo domos.*

Feltűnő, hogy e himnikus hangú Mercurius-*invocatio* már inkább látszik a klasszikus horatiusi–ovidiusi minták mesteri ötvözetének, s nem pedig egy iskolás imitációnak. Az ifjú költő-zseni láttatni akarja az olvasóval, hogy ő a Horatiusszal versengő Ovidius költői megoldásait is képes felülmúlni:

Horatius, *Carmina*, 1,10,1:
Mercuri, facunde nepos Atlantis

Ovidius, *Fasti*, 5,663–666:
*Clare nepos Atlantis, ades, quem montibus olim
edidit Arcadiis Pleiās una Iovi:
pacis et armorum superis imisque deorum
arbiter, alato qui pede carpis iter*

Ovidius, *Fasti*, 5,87–88:
*Haec [= Maia] enixa iugo cupressiferae Cyllenes
aetherium volucris qui pede carpit iter*

²⁰ *Epistolario* di GUARINO VERONESE, II, *i. m.*, 151.

Prudentius, *Contra Symmachum*, 1,101:

Aligerisque leves pedibus transcurrere ventos

Mercuriust (Hermészt) Maia, a Pleiaszok (= Pleiades) legfiatalabbika szülte Zeusztól. A *sate Pleiade pulchra* kifejezés egyszerre idézi meg Vergilius és Statius megfogalmazásait:

Vergilius, *Aeneis*, 7,656:

victioresque ostentat equos satus Hercule pulchro

Statius, *Thebais*, 2,1:

Interea gelidis Maia satus aliger umbris

Ha Mercurius kölcsönadja (egy kis időre) a szárnyait (szárnyas saruját), miként egykoron Perseusnak (*iuvenis Danaeius* – vö. Ovidius, *Metamorphoses*, 5,1: *Danaeius heros*), akkor Janus egy aranyozott szarvú, hófehér szőrű bikát ígér áldozati ajándéknak neki.

Janus Pannonius, *Elegiae* (Tel.), II,3,33–34:

*Aureus inde tuas a me statuatur ad aras
taurus et hibernis candidior nivibus.*

Az utánzott vergiliusi locus főszereplője, Ascanius Jupiternek ígér hasonló áldozati állatot:

Vergilius, *Aeneis*, 9,625–628:

*Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis!
Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
et statuam ante aras aurata fronte iuencum
candentem pariterque caput cum matre ferentem,*

Vergilius, *Aeneis*, 5,236–237:

*Vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
constituam ante aras...*

Ovidius *Metamorphoses*-ében az Andromedát a sárkánytól (Szent György előfutáraként) megszabadító, győztes Perseus az őt segítő isteneknek (Mercurius, Minerva, Iuppiter) három áldozati oltárt emelt, Jupiternek bikát áldozott, míg Mercurius bikaborjút (*vitulus*) kapott:

Ovidius, *Metamorphoses*, 4,755–756:

*Ara Iovis media est: mactatur vacca Minervae,
alipedi vitulus, taurus tibi, summe deorum.*

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2033. CZX. évfolyam 40szám

Az *Elégiák* folyamatban lévő kritikai kiadása közben is – hasonlóan az *Epigrammák*-hoz – újabb és újabb filológiai, hermeneutikai nehézségekbe ütköznek a kutatók (*inter quos et ego semipaganus*), s még a lezártak hitt fejezetekben is újra meg újra meg kell találni Janus titkait. *Optat supremo conlocare Sisyphus (Turcicus) / in monte saxum, sed vetant leges Iovis.*

Végezetül újból az ünnepelthez fordulok, akit az immár negyedik éve az égi katedrán oktató, halhatatlan emlékű Borzsák István professzor úr legkedvesebb költőjének (kissé átalakított) soraival köszöntök fel:

Di te *tueantur*, dis pietas *tua*
et Musa cordi *sit*. Hinc tibi copia
manet ad plenum benigno
urbis honorum opulenta cornu.²¹

²¹ Horatius, *Carmina*, 1,17,13–16 (*Ad Tyndaridem*).